

4 Mei Comité Tiel

Dodenherdenking 2019

Onder auspiciën van het gemeentebestuur van Tiel herdenken wij allen – burgers en militairen – die in het Koninkrijk der Nederlanden of waar ook ter wereld zijn omgekomen of vermoord sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, in oorlogssituaties en bij vredesoperaties

Medewerking

Dhr. Ir. J. Beenakker, burgemeester van Tiel

Het Tiels Madrigaal Koor o.l.v. Gonny van der Maten

Het Moluks koor

Wim Veerman (Historische Werkgroep Tiel): voordracht

Hanna, Yeliz en Djefeyno (leerlingen van OBS De Regenboog): voordracht

Emilie Loning (RSG-leerling): voordracht

Jan Koelemeyer: omfloerste tromspeler (begeleiding van de stille tocht)

Dennis van Dodeweerd en Gerben van Esterik: trompettisten spelen The Last Post

Scouting Phoenix Tiel

Gemeente Tiel

AVRI (toezicht en handhaving en verzorging vlaggen en monumenten)

Nederlands Rode Kruis Betuwe Gaerde

*Het monument is voor het jaar 2019 geadopteerd door de leerlingen van openbare basisschool **De Regenboog**.*

= - - - = - - =

Historische werkgroep Tiel: <http://hwt.oudheidkamer-tiel.nl/oorlogsslachtoffers>

Voorpagina: thema 'Vrijheid geef je door'- Hajo de Reijger (www.4en5mei.nl)

Productie: Plamirel bv Tiel – www.plamirel.nl

4 mei comité Tiel

Secretariaat: Konijnenwal 17, 4001 HA te Tiel

E-mail: 4meitiel@hotmail.nl / www.tiel.nl => dodenherdenking

Programma

18.00 uur : Vlaggen halfstok.

Het eerste deel van de herdenking wordt gehouden in de St. Maartenskerk, Kerkplein 4 te Tiel.

18.15 uur : Kerk open.

18.30 uur : Luiden van de grote klok de `Salvator`.

18.45 uur : Opening door de voorzitter van het 4 Mei Comité Tiel mevrouw J.L. Sewalt-Wijbrandts.
Aansluitend gevolgd door voordrachten en koorzang.

Voor het tweede deel van de herdenking vertrekt de stille tocht vanaf de St. Maartenskerk naar de locatie van de voormalige gevangenis op het Bleekveld, vervolgens de fusilladeplaats aan de coupure, om via het Joods monument naar de monumenten bij de St. Maartenskerk te gaan.

19.20 uur : Vertrek van de stille tocht.

19.45 uur : Aankomst bij het monument op het Kerkplein, gevolgd door kranslegging en twee minuten stilte.

1. Opening herdenking door Joke Sewalt-Wijbrandts

(voorzitter van het 4 Mei Comité Tiel)

2. Het Tiels Madrigaalkoor

zingt 'Verleih uns Frieden" van Felix Mendelssohn (1808-1847).

De tekst is van Maarten Luther uit 1533. De tekst is een gebed om vrede. God wordt gevraagd ons vrede te schenken tijdens ons leven. Alleen met Gods hulp kan deze vrede bereikt worden in de ogen van Luther.

3. Voordracht door Wim Veerman

Hongerwinter in Gouda

In november 1944 werd in de avond aangebeld bij mijn ouders. Er bleken twee Duitse soldaten voor de deur te staan, die inkwartiering wilden. Weigeren was niet aan de orde. Die soldaten bleken vriendelijke, wat verlegen jongens te zijn van ongeveer een jaar of achttien. Al snel hadden ze het vertrouwen van mijn ouders gewonnen, vooral toen ze, nadat ze een baby hadden horen huilen, vertelden dat ze allebei ook een pas geboren broertje thuis in Hannover hadden, dat ze nog nooit hadden kunnen zien. Die huilende baby was ik. En ik had honger, evenals overigens ook mijn ouders. De beide jongens besloten hun etensrantsoenen voor o.a. melk en eieren spontaan aan mijn ouders en mij beschikbaar te stellen. Volgens mijn moeder heb ik daarna niet veel meer gehuild. In ieder geval niet van de honger. Er kwamen brieven van de Duitse ouders, waarin ze dankten voor de opvang van hun zonen die ze erg misten. Door het wederzijds groeiende vertrouwen werd duidelijk dat een van hen, Gerhard Brandes, antifascist was en de ander communistisch georiënteerd. Natuurlijk mocht niemand dat weten. Toch zijn ze verraden en werden waarschijnlijk in maart 1945 overgeplaatst naar, zoals later bleek een 'Himmelfahrt Commando' aan het oostfront. Na de oorlog heeft mijn vader via het Rode Kruis geïnformeerd wat er van deze jongens terecht was gekomen. Ze waren kort na hun overplaatsing al aan het front overleden. Ik heb de brieven geërfd, waarvan er een zelfs vanaf het front was gestuurd en een paar foto's waarop deze jongens staan. En ik ben deze toenmalige jonge Duitse vijanden nog steeds dankbaar, want in zekere zin hebben zij mijn babyeventje en dat van mijn ouders een stuk lichter gemaakt tijdens de hongervinter van 1944/1945. Die hiervoor vertelde geschiedenis kwam ik pas te weten in 1992, toen ik de bewuste brieven in handen kreeg. De aanleiding was, dat ik in Bad Wildungen voor de Waldecksche Geschichts Verein als streekarchivaris een lezing zou houden in het kader van een uitwisseling met de historische vereniging in Culemborg. De lezing in een Bierkeller was een succes. Met de mededeling dat ik graag iets persoonlijks wilde vertellen, al zou het dan wel in Rudy Carell deutsch zijn, haalde ik de Duitse brieven uit mijn binnenzak van mijn colbert. En vertelde het hier voorgaande verhaal. Toen ik tevens vertelde dat mijn vader na de oorlog via het Rode Kruis probeerde deze jongens op te sporen en hij bericht kreeg dat ze in Rusland aan het front waren overleden, viel er een doodse stilte. Naderhand kwamen vele oudere dames emotioneel naar mij toe. En vertelden dankbaar te zijn voor het eerlijke verhaal en soms snikkend vertelden ze dan 'auch mijn Sohn ist am

Ostfront verstorben’.

Al het leed dat door de toenmalige betrokkenheid van het Duitse volk is gebeurd, is niet goed te praten. Maar het is ook niet goed te blijven steken in haat en zeker is het verkeerd dat de jongere Duitse generatie aan te rekenen. En door die brieven heb ik wel geleerd dat sommige vijanden vrienden kunnen zijn en levens redden. En het trieste is, dat ik ze nooit meer zal kunnen bedanken.

4. Het Tiels Madrigaalkoor

Het koor zingt “Selig sind die Toten” van Georg Philipp Telemann (1681-1767).

De tekst is afkomstig uit de Bijbel, uit het boek Openbaring van Johannes.

De doden die in de Heer sterven, zullen gelukkig zijn. Zij mogen uitrusten van het zware werk dat ze hebben gedaan.

5. Voordracht leerlingen van OBS De Regenboog

Levend verleden (Leonie Beks) voorgedragen door: Hanas

Het speelt niet meer in onze harten,
tijd en afstand, grote brug.
Te ver, te gruwelijk, iemand anders,
ergens anders, lang terug.
Maar in twee minuten stilte
schreeuwen stemmen uit ’t verleden,
klinken kreten uit de toekomst,
spreken stemmen van het heden.
Twee lange minuten stilte
als zout in open wonden.

Wordt eventjes teruggedacht,
wordt eindelijk rust gevonden.
Die twee minuten stilte,
men zwijgt in alle talen.
Komt even het gevoel terug,
dan leven de verhalen.
In die twee minuten stilte,
dan komt het verleden vrij.
Tijd en afstand overwonnen
dus toch heel even zo dichtbij.

Verzet (Sietse Wijnsma) voorgedragen door: Yeliz

Verzet je tegen onderdrukking
van mensen door mensen.
Is macht dan zo belangrijk,
zo belangrijk om iemand dood te wensen?

Verzet je tegen oorlog.
Laat hem niet beginnen,
want hij kent alleen maar slachtoffers.
Niemand zal ooit winnen.

Verzet je tegen gedachten
dat je beter bent dan een ander.
Voel je niet verheven,
maar leef naast elkander.

Verzetten tegen ... het klinkt zo stoer:
achter een idee gaan staan.
Maar zou het niet beter zijn,
als het woord niet hoefde te bestaan?

Twee (Elisabeth de Pagter) voorgedragen door: Djefeyno

Neem twee uren,
dagen,
maanden of
jaren

Duizenden kinderen,
vaders,
moeders en
grootouders

zomaar los

in gedachten verlost.

uit de geschiedenis.

Zij leven verder in gedachten,
meer dan twee minuten.

Geen betekenis,
niemand weet ze, niemand kent ze.
Eeuwen voorbij gegaan.

Wachtend op de zon die de dag
Verlost
tot de dag komt dat tijd
twee minuten stilstaat.

6. Het Tiels Madrigaalkoor

Het koor zingt uit het 'Vrede' van Hendrik Andriessen (1892-1981). Hendrik Andriessen componeerde de melodie op dit gedicht in 1922. Dit gedicht is geschreven door C. S. Adama van Scheltema (1877-1924) en werd geschreven in 1916, dus ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. De schrijver van dit gedicht roept de vrede aan in dit gedicht; de vrede moet weer gaan heersen in de wereld. De mens moet weer leren wat liefde is, dan kan het vrede zijn.

Vrede spreidt gij uw zachte vleugels
Over de donkere aarde heen -
Over de moeden en de gewonden,
Over de duizenden, die verzwonden,
Over al de snikkende monden,
Die verbleekt zijn van gewezen!

Vrede daal gij uit de lichte sferen,
Waarheen gij vluchtet voor deze wereldsmart,
Daal over hen, die u hebben verraden,
En over de dwazen, die op u smaadden,
En over de blinden, die om u baden,
Daal - daal gij weder in ons hart!

Opdat uw liefde daar weder wone,
Opdat uw liefde ons weer genas -
Liefde bove' onze ijdele wenschen,
Liefde over alle ijdele grenzen,
Liefde alleen, van mensch tot menschen,
Die eindelijk leerden wat liefde was!

7. Voordracht door Emilie Loning

(leerling van het RSG Lingecollege)

Goedenavond allemaal,

Ik ben Emilie, ik ben een gewoon meisje van 15 jaar oud en ik woon in Dreumel. Om dat laatste punt vond ik het extra leuk dat ik gevraagd werd om vanavond te spreken. Aan het eind van de oorlog was er namelijk wel een verschil tussen Dreumel en Tiel. Dit kwam doordat Dreumel al was bevrijd, terwijl Tiel nog bezet was. Dit leidde tot heen en weer geschiet tussen de geallieerden aan de Dreumelse kant en de Duitsers aan de Tielse kant. En mensen uit Tiel probeerden zelfs de Waal over te zwemmen om daarna veilig te zijn.

Mensen waren toen dus wanhopig en ik vind het ongelooflijk dapper als je je, zeker ten tijde van oorlog, inzet voor vrede. In de oorlog zijn veel mensen gesneuveld, en veel van deze mensen streden voor vrede. Of ze nou in dienst waren bij de geallieerden of bij het Nederlandse verzet zaten, hun doel was om Nederland weer een veilig land te maken. Voor ons.

En dat is ze gelukt, de vrede is er gekomen. En nu, 74 jaar later, wordt er niet meer heen en weer geschoten. Integendeel er spreekt een meisje van 'de overkant' hier, in Tiel, om de mensen te herdenken die streden voor vrede. Inmiddels is de vrede vanzelfsprekend geworden. Wij, en daarmee bedoel ik de jongeren van nu, hebben verhalen over de oorlog gehoord van onze grootouders, overgrootouders of docenten. We hebben foto's gezien uit de oorlog en we hebben oorlogsfilms gezien, maar wij kunnen ons nooit voorstellen hoe een oorlog écht is. En dat moeten we zo houden.

Een van de verhalen die ik over de oorlog heb gehoord, komt van mijn opa. Mijn opa is al 90 jaar oud en woonde tijdens de oorlog in Amsterdam. Hij heeft de hongerwinter ook meegemaakt en moest in zijn eentje als zestienjarige jongen door een bezet land van Amsterdam naar West-Friesland om een zak aardappels te halen. Op die manier konden ze thuis nog iets eten. Maar als je aan hem vraagt wat hem het meest is bij gebleven zegt hij niet 'de honger'. Wat hij zich het best herinnert is het een verhaal over de Joden die in zijn straat woonden en midden in de nacht werden opgehaald en ruw in een busje werden geduwd. En wat hem daarvan het meeste is bijgebleven, is dat een van de vrouwen die mee moest haar haarborstel liet vallen en hem wilde oprapen, maar dat de arrestant de borstel lachend wegschopte. Ik word over een half jaar zestien, dezelfde leeftijd die mijn opa toen had, en ik kan me niet voorstellen wat dit soort beelden met me zouden doen.

Ik weet dat mijn opa een redelijk oude opa is voor kinderen van mijn leeftijd en de meeste grootouders van mijn klasgenoten zijn al na de oorlog geboren.

Mijn andere opa en oma zijn ook na de oorlog geboren, hun verhalen over de oorlog gaan dus nog een generatie verder terug, die gaan over mijn overgrootouders. Maar ook deze verhalen zijn net zo indrukwekkend. Zo is mijn overgrootvader onder een tentdoek doorgekropen en zo ontsnapt aan de bezetter, omdat hij geen dwangarbeider in Duitsland wilde worden. En bij mijn overgroot oma is een verhaal te vinden wat ervan getuigt dat ook in die tijd niet alles zwart-wit was, maar dat er ook goede Duitsers waren. Zij woonde in de oorlog in Arnhem. En de hele stad Arnhem moest geëvacueerd worden tegen het einde van de oorlog.

Mijn overgroot opa en oma gingen met mijn oudoom die in de oorlog geboren is bij haar ouders wonen in een dorpje in de buurt van Arnhem. Zij woonden in een enorm huis, waar wel 4 gezinnen woonden. In dat huis waren ook Duitse soldaten gestationeerd en bovendien zaten er Joodse mensen ondergedoken. De Duitse soldaten moeten dat geweten hebben, maar hebben er nooit met iemand over gesproken.

Maar omdat de verhalen steeds meer gaan over vele generaties geleden, staan de verhalen minder dicht bij ons. En het is ontzettend belangrijk dat de verhalen wel worden doorverteld, want van de geschiedenis kun je leren.

Waarom ik zei dat we het zo moeten houden dat wij ons nooit kunnen voorstellen hoe een oorlog écht is, is omdat ik denk dat je je pas echt kan voorstellen hoe een oorlog is, als je er middenin zit. En dat moeten we koste wat het kost voorkomen. De mensen die zijn gesneuveld om Nederland voor ons tot een veilig land te maken kunnen we eren door bij ze stil te staan en eraan te denken wat ze voor ons hebben gedaan. Maar ik denk dat de beste manier om ze te eren is door ervoor te zorgen dat er voor altijd vrede blijft. We moeten in stand houden waar zij zo hard voor hebben gestreden.

We moeten er samen voor zorgen dat over nog eens 74 jaar niemand zich meer kan voorstellen hoe een oorlog is, maar de verhalen nog wel verteld worden, want erover nadenken zou ertoe moeten leiden dat zoiets verschrikkelijks niet meer zal gebeuren. We moeten ervoor kunnen zorgen dat er nooit meer oorlog komt, niet in Nederland, maar uiteindelijk ook niet in de rest van de wereld. En ik denk dat de vrede bewaren de beste manier is om de gesneuvelde mensen te herdenken.

Dank u wel.

8. Vertrek van de stille tocht vanaf de Sint Maartenskerk
Omfloerste tromspeler begeleidt de stille tocht.

9. Bij aankomst Kerkplein zingt het Moluks Koor

10. Het leggen van de bloemen bij de monumenten “de Krijger”, KNIL-monument en Indië-monument

Het gemeentebestuur, werkgroep KNIL, leerlingen basisschool De Regenboog, leerlingen Pr. W. Alexanderschool, Veteranen en de jong Veteranen 2 Can Rule afdeling Tiel en omgeving, Politie Tiel, Oranjevereniging Tiel, COC afd. Tiel en omgeving, Scouting Phoenix Tiel, 4 Mei Comité Tiel en burgers.

11. “The Last Post”

gespeeld door trompettisten Dennis van Dodeweerd en Gerben van Esterik

12. Twee minuten stilte voor het herdenken van de gevallen

Hierna zingen de aanwezigen met het Moluks koor het “Wilhelmus” (tekst zie achterzijde).

13. Korte toespraak door de burgemeester van Tiel, de heer Ir. J. Beenakker

14. Moluks koor

Na deze herdenking worden alle aanwezigen in de gelegenheid gesteld om koffie/thee te drinken in de St. Maartenskerk.

Waarom deze gedenksteen?

Deze gedenksteen is de eerste van de drie “monumenten”, die door de gemeente Tiel, ter ere van de Molukse ex-KNIL militairen en hun gezinnen in Tiel gerealiseerd wordt. De geschiedenis van de Molukse KNIL-militairen maakt deel uit van de gemeenschappelijke en gedeelde geschiedenis van Molukkers en Nederlanders.

Historische achtergrond

Op 3 maart 1599 meerde het eerste Nederlandse schip onder bevel van kapitein Wybrant van Warwyck in de baai van Ambon. Dit was het allereerste contact tussen Nederlanders en Molukkers, dat 420 jaar geleden plaatsvond. De Nederlanders waren, naast andere Europese mogendheden, op zoek naar Molukse specerijen, zoals kruidnagelen, nootmuskaat en kamperfoelie. In 1602 werd de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) opgericht, die o.a. met de handel op de Molukken de Gouden Eeuw liet aanbreken in Nederland.

Tot ver in de 18e eeuw werden Molukse dorpsgemeenschappen verplicht om een vijfde van hun grond te gebruiken voor het verbouwen van handelsgewassen, zoals tabak, suikerriet, koffie en thee. Eind 18e eeuw ging de VOC failliet en kwamen haar bezittingen in Indië in handen van de Nederlandse staat.

De Nederlandse staat had soldaten nodig om de overige eilanden onder haar gezag te krijgen. Op 14 september 1814 werd hiervoor het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) opgericht. Het KNIL werd vaak ingezet om maatschappelijke onrust te bedwingen, opstanden neer te slaan en het Nederlandse gezag te vestigen. Mede vanwege het christelijk geloof werden op Ambon de eerste soldaten gerekruteerd voor het KNIL. De legerleiding hechtte grote waarde aan de werving van “Ambonnezen”, destijds moest men inschrijven als “Ambonnees”, omdat het eiland Ambon voor Nederland, een belangrijk strategisch en administratieve basis was. Vanaf 1814 streden en sneuvelden Molukse “Ambonnesen” KNIL- soldaten samen met de Nederlandse.

Vanwege de rijke oliebronnen in Nederlands-Indië viel Japan in januari 1942 het grote eilandenrijk aan. Het KNIL verzette zich heldhaftig, maar de Japanse overmacht was te groot. In de Slag in de Javazee op 27 februari 1942 ging Schout-bij-nacht Karel Doorman met zijn slagschip "De Ruyter" ten onder en ook de "Kortenaer" verdween in de Javazee. Nederlandse en Molukse marinemensen vonden samen hun zeemansgraf in deze zee! Op 8 maart 1942 capituleerde het KNIL, waarna Japan met name Nederlanders, Molukkers en Indische Nederlanders aan een schrikbewind onderwierp. Militairen en burgers stierven door ontberingen en mishandelingen in Jappenkampen o.l.v. wrede Japanse kampcommandanten. Nederlandse en Molukse KNIL-militairen werden ook overgebracht naar Birma en velen stierven bij de aanleg van de beruchte spoorlijn.

Na de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945 proclameerde Soekarno de Republiek Indonesia, los van de Staat der Nederlanden. Hierop brak een tijd aan van wanorde en strijd tussen het Nederlandse gezag en de Indonesische nationalisten. In deze z.g. Bersiap-tijd werden vrijgekomen Molukse KNIL-militairen in 1945 ingezet om de Nederlandse, Molukse, Indische en Chinese burgers te beschermen. Nederland zond ook dienstplichtigen naar Indonesië, waarvan velen

het leven lieten o.a. de Tielenaren F. Ditmer, J. van Hensbergen, A.J. van de Kop en P. Mak. Naast het monument ligt een gedenksteen ter nagedachtenis aan deze 4 dienstplichtige militairen. Zeven Nederlandse Erevelden bevinden zich op Java, waar duizenden Nederlandse KL-militairen en Molukse KNIL-militairen en burgers zijn begraven.

Na onderhandelingen tussen Nederland en de Soekarno-regering vond op 27 december 1949 in den Haag de soevereiniteitsoverdracht plaats aan de Verenigde Staten van Indonesië in een Unie met Nederland, met als Hoofd Koningin Juliana. Soekarno echter rolde de ene na de andere deelstaat op, waarop de Zuid- Molukkers op 25 april 1950 de Vrije Republiek der Zuid-Molukken (R.M.S) uitriepen. Het KNIL werd op 26 juli 1950 ontbonden, waarna de KNIL-militairen de KL-status kregen.

Deze Molukse "Ambonense" KNIL militairen werden voor de keuze gesteld: Overgaan tot het Indonesische leger (TNI) of demobiliseren op Java. Demobiliseren op Ambon of Nieuw-Guinea werd geweigerd vanwege de RMS.

Uiteindelijk werden op dienstbevel 4000 Molukse "Ambonense" KNIL militairen met hun gezinnen overgebracht naar Nederland voor een "tijdelijk verblijf van zes maanden". De eerste groep arriveerde op 21 maart 1951 met de "Kota Inten" in de Rotterdamse haven. Tijdens de overtocht naar Nederland met 11 schepen kregen de Molukse militairen hun ontslagbrief aangereikt. Na de medische keuring in Amersfoort werden de Molukkers verspreid over Nederland en ondergebracht in voormalige concentratiekampen zoals Vught "woonoord Lunetten", Westerbork "woonoord Schattenberg" en z.g. DUW-kampen.

In Tiel werden de Molukkers ondergebracht in de lege villa "Elzenpasch" en het voormalige DUW-kamp "Schutsluizen" aan de Grote Burgse Grintweg. In 1961 verhuisden de Tielse Molukkers naar nieuwe woningen in Tiel-West. Vanuit de woonoorden Vught, Randwijk, IJsseloord, Teuge, Heythuizen en Tengelroy verhuisden eveneens Molukkers naar Tiel-West. Het "tijdelijk verblijf" werd een permanent verblijf. Toch zijn er veel koffers van deze Molukse "Ambonense" ex-KNIL militairen en hun gezinnen nog steeds onuitgepakt gebleven.

De Molukse historie en het Molukse "Ambonense" ex-KNIL-verhaal van onze ouders onderstrepen onze gemeenschappelijke geschiedenis vaak met veel pijn. die vandaag in Tiel op een bijzondere plek symbolisch verankerd ligt als "de vaste rots van ons behoud".

Bijna alle Tielse Molukse "Ambonense" ex-KNIL militairen zijn niet meer onder ons. In de toekomst zullen hun nazaten, waarvan velen wellicht met een blank uiterlijk, op deze plek de gedenksteen kunnen aanwijzen als ontbrekend deel in de Vaderlandse geschiedenis en vooral als hun land van herkomst Maluku.

Bovenstaande tekst is van het College van B&W. Deze tekst is tot stand gekomen op basis van tekstvoorstellen van Vic Latumahina, Max Taihuttu en Elias Rinsampessy

WILHELMUS

***Wilhelmus van Nassouwe,
Ben ick van Duytschen bloet;
Den vaderlant ghetrouwe,
Blijf ick tot in den doot.
Een prince van Orangiën,
Ben ick vrij onverveert;
Den Coninck van Hispangien,
Heb ick altijd gheëert.***

***Mijn schilt ende betrouwen
Syt ghy o Godt mijn Heer.
Op U so wil ick bouwen,
Verlaet mij nimmermeer.
Dat ick doch vroom mach blijven
U diennaer taller stondt
Die tyranny verdrijven
Die my mijn hart doorwondt***